

JOANNA MUCHA

Postępowania w sprawach dotyczących aktów stanu cywilnego – kompetencja organu administracji publicznej czy sądu powszechnego?

Wprowadzenie

Wzajemne relacje pomiędzy postępowaniem cywilnym a administracyjnym stanowią zagadnienie złożone. Jego zakres obejmuje zarówno kwestie związane z rozgraniczeniem obydwu postępowań ze względu na ich przedmiot i z wyłaniającymi się na tej podstawie sporami kompetencyjnymi między sądem powszechnym a organem administracji publicznej, jak i z postępowaniami prejurysdykcyjnymi czy wreszcie wpływem jednego z postępowań na bieg drugiego w przypadku, w którym obydwa toczą się równocześnie lub gdy wynik jednego z nich zależy od rozstrzygnięcia zapadłego w drugim¹. Jakkolwiek każde ze wskazanych zagadnień zasługuje na wnikliwą analizę, przedmiot niniejszych rozważań jest ograniczony do tych sytuacji, w których zakwalifikowanie sprawy jako cywilnej czy administracyjnej wywołuje wątpliwości ze względu na elementy treści stosunku prawnego, z którego ona wynika.

¹ Zob. szerzej na ten temat: *Postępowanie cywilne*, pod red. E. Marszałkowskiej-Krześ, Warszawa 2013, s. 17–20; T. Wiśniewski, *Problematyka dopuszczalności drogi sądowej z punktu widzenia rozgraniczenia tej drogi od postępowania administracyjnego*, w: *Ogólnopolski Zjazd Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego. Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Materiały konferencyjne*, Katowice–Kocierz, 26–29 IX 2013 r., s. 1 i n.

Odkodowanie właściwego charakteru owej sprawy przekłada się, rzecz jasna, na kompetencje organu właściwego do jej załatwienia, tj. sądu powszechnego (cywilnego) albo organu administracji publicznej.

Już pobieżna lektura ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego² pozwala dostrzec dualizm w zakresie kompetencji do prowadzenia postępowań dotyczących tych aktów. Ustawodawca, powierzając postępowanie w przedmiocie rejestracji zdarzeń składających się na stan cywilny osoby fizycznej organowi administracji, sprawy dotyczące aktów już istniejących poddał właściwości zarówno tego organu, jak i sądu cywilnego. Podobnie było w obowiązującym poprzednio stanie prawnym regulującym tę samą materię³. Już taka konstrukcja, oparta na niejednolitości kompetencji organów, jest inspiracją do podjęcia badań nad jej przyczynami, zasadnością i potrzebą jej utrzymywania. Problematyka ta wywołuje zainteresowanie tym większe, że stanowiące przedmiot wspomnianych postępowań kwestie, w szczególności zaś czynności polegające na wytworzeniu aktu stanu cywilnego, jak i znaczenie zdarzeń uzasadniających ich wydanie dla prawnej podmiotowości człowieka, nawet bez głębszej analizy rodzą wątpliwości co do ich przynależności do materii regulowanej przepisami prawa postępowania administracyjnego. Wyraźnego podkreślenia wymaga to, że celem niniejszego opracowania nie jest badanie i rozstrzygnięcie kwestii, czy sprawy z zakresu aktów stanu cywilnego są sprawami cywilnymi czy administracyjnymi, choć jako tło rozważań poczynione będą uwagi na temat charakterystyki obu rodzajów spraw (zresztą w doktrynie postępowania cywilnego sprawy o sprostowanie, unieważnienie i ustalenie treści aktu stanu cywilnego są klasyfikowane jako sprawy cywilne w znaczeniu formalnym⁴). Celem tym jest natomiast próba udzielenia odpowiedzi we wspomnianej kwestii zasadności lub potrzeby rozwiązań przyjętych w istniejących w tej mierze regulacjach prawnych. Ciekawe wydaje się przy tym uprzednie ustalenie znaczenia i charakteru pojęcia „stan cywilny” oraz zdefiniowanie – w kontekście przyjmowanego zakresu przedmiotowego obydwóch postępowań

² Ustawa z dnia 28 XI 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. 2014, poz. 1741), dalej „ustawa”.

³ Ustawa z dnia 29 IX 1986 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn. Dz.U. 2004 Nr 161, poz. 1688).

⁴ Tak m.in. H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2015, s. 45; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie cywilne. Komentarz praktyczny dla sędziów i pełnomocników procesowych*, Warszawa 2014, s. 3.

wyrażanego treścią, odpowiednio, sprawy cywilnej i administracyjnej – charakteru prawnego czynności zmierzających do wydania aktu stanu cywilnego i prowadzenia ksiąg stanu cywilnego. Nie bez znaczenia z punktu widzenia przedmiotu niniejszego opracowania wydaje się także dokonanie analizy podstaw uzasadniających powierzenie niektórych ze spraw odnoszących się do tych aktów sądom cywilnym.

1. Sprawa cywilna a sprawa administracyjna

Jak wiadomo, zgodnie z treścią przepisu art. 1 Kodeksu postępowania cywilnego⁵ sprawa cywilna jest przedmiotem postępowania cywilnego, rozumianego powszechnie jako prawnie zorganizowane działanie uprawnionych organów przy udziale zainteresowanych podmiotów, skierowane na ochronę ich interesów⁶. Definicja ustawowa sprawy cywilnej zawarta w tym przepisie świadczy o szerokim rozumieniu tego pojęcia, co w doktrynie znalazło odzwierciedlenie w wyodrębnianiu sprawy cywilnej w znaczeniu materialnym i formalnym⁷. Ocena sprawy dokonywana przez sąd na tle art. 1 zależy przede wszystkim od przedmiotu procesu, a więc przedstawionego przez osąd roszczenia oraz wskazanego stanu faktycznego, te bowiem elementy, konkretyzując stosunek prawny zachodzący między stronami, kształtują charakter sprawy i tym samym nadają jej – lub odejmują – przymioty sprawy cywilnej⁸. W uzupełnieniu podkreślić należy, że w orzecznictwie dominuje koncepcja sprawy oparta na idei tzw. roszczenia procesowego, co oznacza, że o dopuszczalności drogi sądowej nie decyduje obiektywne istnienie prawa podmiotowego, lecz jedynie twierdzenie strony o jego istnieniu⁹. Kryterium wspomnianego wyżej wyodrębnienia spraw cywilnych w znaczeniu materialnym i formalnym upatruje się

⁵ Ustawa z dnia 17 XI 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm.), dalej „k.p.c.”

⁶ Zob. szerzej np. J. Jodłowski i in., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2014, s. 23–24; H. Dolecki, op. cit., s. 23; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2014, s. 23; K. Piasecki, *Postępowanie sporne rozpoznawcze w sprawach cywilnych*, Warszawa 2011, s. 4.

⁷ M.in. J. Jodłowski i in., op. cit., s. 25; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, op. cit., s. 33; H. Dolecki, op. cit., s. 45; K. Flaga-Gieruszyńska, op. cit., s. 3.

⁸ Uchwała Sądu Najwyższego (SN) z 25 III 1985 r., sygn. III CZP 9/85; uchwała SN z 8 I 1992 r., sygn. III CZP 138/91.

⁹ Tak m.in. wyroki SN: z 22 IV 1998 r., sygn. I CKN 1000/97, oraz z 10 III 1999 r., sygn. II CKN 340/98.

w charakterze stosunku prawnego będącego podstawą dochodzonego roszczenia procesowego, stąd za sprawy cywilne w znaczeniu materialnym uznawane są te, które wynikają ze stosunków prawa prywatnego, a zatem takich, które (w odróżnieniu od stosunków publicznoprawnych czy administracyjnoprawnych) cechują się autonomią ich podmiotów i ewentualnie ekwiwalentnością świadczeń¹⁰. Niekiedy jako kryterium wyodrębnienia sprawy cywilnej w znaczeniu materialnym przyjmuje się wynikanie nie tyle z określonego rodzaju stosunku prawnego, lecz z faktu unormowania przepisami prawa cywilnego¹¹. Wreszcie do spraw cywilnych w znaczeniu materialnym zalicza się takie, w których ochrona prawna sprowadza się do wywołania skutku w zakresie stosunku cywilnoprawnego *sensu largo*, to znaczy stosunku osobistego, rodzinnego bądź majątkowego¹². Zgodnie zaś ze wskazaniem ustawodawcy takimi sprawami cywilnymi będą sprawy wynikające ze stosunków prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy¹³. Sprawy cywilne w znaczeniu formalnym to natomiast sprawy, które z zasady nie wynikają ze stosunków prawnych o charakterze prywatnym, ale przeciwnie, zawierają elementy publicznoprawne. Jako takie sprawy ustawodawca we wspomnianym przepisie art. 1 k.p.c. indywidualizuje sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych, nadto przedmiotem sądowego postępowania cywilnego czyni bliżej niesprecyzowany katalog „innych spraw”, do których przepisy kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych. Skoro więc sprawom w znaczeniu formalnym przypisuje się na gruncie prawa materialnego publicznoprawne pochodzenie, to oczywiste jest, że stosunki prawne, z których one wynikają, cechują się nie równorzędnością podmiotów, lecz podporządkowaniem jednego z nich drugiemu, temu, którym jest organ administracji publicznej, wyposażony nadto w kompetencję do władczego wkraczania w sytuację prawną drugiego podmiotu¹⁴. Kryterium wyodrębniania tych spraw jako spraw cywilnych tkwi w dwóch okolicznościach: w wyrażonym

¹⁰ Na te dwie cechy stosunków prywatnoprawnych wskazują J. Jodłowski i in., op. cit., s. 26; zob. też Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2013, s. 2–3; Z. Resich, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Warszawa 1962, s. 49.

¹¹ A. Zieliński, *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2014, s. 3.

¹² Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego (TK) z 12 IV 1989 r., sygn. Uw 9/88, OTK 1989, nr 1, poz. 9.

¹³ Z zastrzeżeniem jednak, że wśród stosunków prawnych wynikających z zakresu prawa pracy sprawami cywilnymi nie są te, dla których podstawą nawiązania stosunku pracy jest akt mianowania (por. J. Jodłowski i in., op. cit., s. 26).

¹⁴ Z. Radwański, A. Olejniczak, op. cit., s. 3.

w przepisach przekazaniu ich do rozpoznania przez sąd powszechny mimo braku jakiegokolwiek oparcia ich na szeroko rozumianych stosunkach cywilnych oraz nakazie rozpoznawania ich według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego¹⁵, przy czym przemawiać mają za tym względy celowości¹⁶. W konsekwencji sprawa cywilna niebędąca cywilną ze swej natury (a więc w znaczeniu formalnym) jest cywilna o tyle, o ile podlega rozpoznaniu na drodze sądowej (przez sąd powszechny) według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, podczas gdy sprawa cywilna w znaczeniu materialnym pozostaje cywilną bez względu na organ, który ją rozpoznaje, gdyż jej cywilnoprawny charakter wynika z jej natury. Sprawą cywilną w znaczeniu formalnym jest więc sprawa wynikająca ze stosunku administracyjnego¹⁷, jednak tylko wówczas, gdy jej załatwienie zostało powierzone sądowi cywilnemu. Te zaś ze spraw o charakterze administracyjnoprawnym, które nie zostały mocą przepisu szczególnego poddane rozpoznaniu i rozstrzygnięciu przez sąd cywilny, sprawami cywilnymi, co oczywiste, nie są w ogóle.

Podkreśla się w literaturze i orzecznictwie, że o zaistnieniu sprawy cywilnej można mówić dopiero na etapie postępowania sądowego, stąd jej byt jest zależny od skutecznego wniesienia pozwu lub wniosku. Pojęcie to łączy się zatem ściśle z zagadnieniem przedmiotu procesu i problematyką dopuszczalności drogi sądowej, a sama sprawa cywilna jest sprawą w rozumieniu konstytucyjnego prawa do sądu¹⁸.

Rozpoznawaniu spraw cywilnych niezależnie od ich kwalifikacji jako spraw w znaczeniu materialnym czy w znaczeniu formalnym służy funkcja zdefiniowanego na wstępie postępowania cywilnego, określana jako ochrona interesów indywidualnych i interesu publicznego w dziedzinie szeroko rozumianych stosunków cywilnych¹⁹, przez stosowanie w danym konkretnym stanie faktycznym norm prawa cywilnego materialnego, która polega na rozstrzyganiu sporów cywilnoprawnych oraz na wykonywaniu innych czynności²⁰, takich jak m.in. prowadzenie

¹⁵ Zob. J. Jodłowski i in., op. cit., s. 25; A. Wilczyńska, *Sprawa z zakresu administracji publicznej na tle pojęć sprawy administracyjnej i sprawy cywilnej – zagadnienia teoretyczno-prawne*, „Zeszyty Naukowe Sądów Administracyjnych” 2008, nr 5, s. 79.

¹⁶ J. Jodłowski i in., op. cit., s. 25.

¹⁷ K. Piasecki, op. cit., s. 128.

¹⁸ A. Wilczyńska, op. cit., s. 77–79 i przytoczone tam orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego.

¹⁹ J. Jodłowski i in., op. cit., s. 31.

²⁰ H. Dolecki, op. cit., s. 23–24.

działalności dokumentacyjno-rejestrowej mającej znaczenie prawne (prowadzenie ksiąg wieczystych oraz różnych rejestrów i ewidencji)²¹.

Inaczej niż czyni to ustawodawca w przepisie art. 1 k.p.c. odnośnie do sprawy cywilnej, w przepisach Kodeksu postępowania administracyjnego brak ustawowej definicji sprawy administracyjnej. Przepis art. 1 Kodeksu postępowania administracyjnego²² określający przedmiot postępowania administracyjnego, w szczególności postępowania tzw. ogólnego, jedynie wskazuje na indywidualną sprawę z zakresu administracji publicznej. Wyjaśnienie tego pojęcia w doktrynie ściśle łączy się z wynikaniem owej sprawy z „obszaru materialnego prawa administracyjnego, przewidującego jej rozstrzygnięcie w formie decyzji”²³ czy też swoistego „powiązania konkretnego stanu faktycznego, w jakim znajduje się strona postępowania, z powszechnie obowiązującą normą prawa administracyjnego”²⁴. W konsekwencji „sprawę administracyjną stanowi [...] przewidziana w przepisach materialnego prawa administracyjnego możliwość konkretyzacji wzajemnych uprawnień i obowiązków stron stosunku administracyjnoprawnego, którymi są organ administracyjny i indywidualny podmiot niepodporządkowany organizacyjnie temu organowi”²⁵. W zgodzie z wcześniej przytoczonymi poglądami pozostaje także i to stanowisko, które w sprawie administracyjnej upatruje „kwestię istnienia stanu faktycznego, opisanego w hipotezie normy prawnej, wymagającej dla uwolnienia swej mocy wiążącej autorytatywnej konkretyzacji dokonanej w formie aktu wydanego przez właściwy organ administrujący”²⁶. Analiza zarówno wskazanego przepisu, jak i poglądów doktryny na istotę sprawy administracyjnej pozwala przyjąć, że cechuje ją element władczego, tj. w formie decyzji administracyjnej, działania organu administracji, który jest uprawniony do udzielenia albo odmowy udzielenia żadanego przez podmiot uprawnienia lub do obciążenia określonym obowiązkiem wynikającymi z materialnego

²¹ J. Jodłowski i in., op. cit., s. 31–32; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, op. cit., s. 29, 32; E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2015, s. 50.

²² Ustawa z dnia 14 VI 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn. Dz.U. 2013, poz. 267 ze zm.), dalej „k.p.a.”.

²³ C. Martysz, w: G. Łaszczycza, C. Martysz, A. Matan, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, t. 1 i 2, Zakamycze 2010, s. 38.

²⁴ J. Borkowski, w: B. Adamiak, J. Borkowski, *Postępowanie administracyjne i sądowno-administracyjne*, Warszawa 2004, s. 166.

²⁵ T. Woś, *Pojęcie „sprawy” w przepisach kodeksu postępowania administracyjnego*, Acta Universitatis Wratislaviensis Nr 1022, Prawo CLXVIII, Wrocław 1990, s. 334.

²⁶ T. Kielkowski, *Sprawa administracyjna*, Zakamycze 2004, s. 35.

prawa administracyjnego²⁷. Jak nietrudno zauważyć, mimo wielości definicji kryterium wyodrębnienia sprawy administracyjnej jest, podobnie jak w przypadku sprawy cywilnej w znaczeniu materialnym, charakter będącego jej podstawą stosunku prawnego²⁸. W literaturze wskazuje się jednak, że treść pojęcia „sprawa” musi być ustalana w powiązaniu z innymi przesłankami drogi administracyjnej, wymienionymi w art. 1 pkt 1 i 2 k.p.a., gdyż nie ma ono samodzielnego znaczenia²⁹. Dla skutecznego otwarcia drogi postępowania administracyjnego niezbędne jest spełnienie podstawowych przesłanek stosowania tego trybu władczego działania administracji publicznej, tj.: charakter organu, przed którym stosuje się przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego, instytucja właściwości tych organów, charakter sprawy (sprawy indywidualne), rozstrzygnięcie w formie decyzji administracyjnej³⁰. Z powyższym stwierdzeniem koresponduje pogląd, zgodnie z którym również w stosunku do sprawy administracyjnej można odnieść cechę formalności, która jednak nie jest tożsama ze zwiększeniem zakresu znaczeniowego pojęcia sprawy, lecz oznacza związek sprawy z postępowaniem jurysdykcyjnym: sprawa administracyjna w znaczeniu formalnym oznacza przedmiot postępowania administracyjnego toczącego się przed właściwym organem administracji, a zatem sprawę przed tym organem zawisłą³¹.

Jak widać, z formalnego punktu widzenia kryteria kwalifikacji określonej sprawy jako cywilnej albo administracyjnej wydają się jasne i jednoznaczne. Ująć je można w stwierdzeniu, że o cywilnym albo administracyjnym charakterze sprawy rozstrzyga rodzaj stosunku prawnego, z którego ona wynika³², zaś charakter prawny, cywilny lub administracyjny nadaje stosunkom prawnym ustawa, na mocy której ten stosunek powstaje³³, co jednak odnieść można wyłącznie do porównania

²⁷ Por. też np. W. Dawidowicz, *Zarys procesu administracyjnego*, Warszawa 1989, s. 8; K. Jandy-Jendrońska, J. Jendrońska, *System jurysdykcyjnego postępowania administracyjnego, w: Europeizacja prawa administracyjnego, seria System Prawa Administracyjnego*, pod red. R. Hausera, Z. Niewiadomskiego, A. Wróbla, t. 3, Warszawa 2014, s. 195–196; J. Zimmermann, *Administracyjny tok instancji*, Kraków 1986, s. 13; E. Bojanowski, J. Lang, *Postępowanie administracyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 1999, s. 15.

²⁸ A. Wilczyńska, op. cit., s. 74 i n.

²⁹ A. Wróbel, w: M. Jaśkowska, A. Wróbel, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Kraków 2000, s. 73.

³⁰ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (WSA) w Białymstoku z 2 X 2007 r., sygn. I SA/Bk 471/07, LEX nr 366755.

³¹ A. Wilczyńska, op. cit., s. 83–84.

³² Podobnie A. Wróbel, w: M. Jaśkowska, A. Wróbel, op. cit., s. 74 i n.

³³ Uchwała SN z 18 XII 1992 r., sygn. III AZP 27/92, OSNC 1993, nr 9, poz. 141.

sprawy administracyjnej ze sprawą cywilną w znaczeniu materialnym. W uzupełnieniu należy dodać, że o określonym charakterze sprawy decyduje nie tylko rodzaj stosunku prawnego, ale także cecha normy prawnej będącej podstawą tego stosunku czy też metoda regulacji tego stosunku prawnego, przy czym zawsze wiąże się to z przypisaniem temu stosunkowi prawnemu, normie prawnej, metodzie regulacji czy skutkowi prawnemu cechy publiczności lub prywatności³⁴. Natomiast oparcie się na kryterium publiczności czy prywatności zawodzi w przypadku kwalifikacji danej sprawy jako administracyjnej albo cywilnej w znaczeniu formalnym. W tym bowiem przypadku podstawą wyodrębnienia jest wyłącznie wynikające z przepisów „przypisanie” konkretnej sprawy do drogi sądowej ze względów celowości. W konsekwencji więc, w świetle przepisów obydwóch przytoczonych aktów prawa procesowego, o właściwości sądu powszechnego albo organu administracji w konkretnej sprawie decyduje jej zakwalifikowanie (choć według różnych kryteriów) jako cywilnej lub administracyjnej. W każdym zaś przypadku źródłem przyjętego kryterium jest wola ustawodawcy, uzasadniona względami racjonalności. Trzeba jednak zauważyć, że w praktyce kwestia należytej oceny sprawy nierzadko wywołuje wątpliwości. Są bowiem takie sprawy, które zawierają zarówno elementy pozwalające zakwalifikować je jako cywilne, i takie, które zawierają pierwiastki administracyjnoprawne. Są też i takie, których ocena zdaje się, przynajmniej *prima vista*, nie dawać jednoznacznych wyników. Do takich spraw należą te dotyczące aktów stanu cywilnego.

W literaturze bezdyskusyjnie zalicza się sprawy o sprostowanie, unieważnienie i ustalenie treści aktu stanu cywilnego do kategorii spraw cywilnych w znaczeniu formalnym³⁵. A zatem, zgodnie z tym, co zostało ustalone powyżej, o poddaniu tych spraw drodze sądowej zadecydował nie materialnoprawny charakter prawa podlegającego ochronie, lecz wola ustawodawcy usprawiedliwiona racjonalnymi względami. Warto zadać pytanie, dlaczego te same lub podobne względy nie skłoniły ustawodawcy do przypisania kompetencji sądu powszechnego również spraw dotyczących prowadzenia rejestru aktów stanu cywilnego, zwłaszcza w sygnalizowanych wątpliwościach co do charakteru spraw dotyczących aktów stanu cywilnego. Wydaje się, że dla podjęcia próby odpowiedzi na to pytanie nie sposób nie rozpatrzyć dwóch elementów,

³⁴ A. Wilczyńska, op. cit., s. 76.

³⁵ Np. H. Dolecki, op. cit., s. 45; K. Flaga-Gieruszyńska, op. cit., s. 3.

które na klasyfikacji tych spraw mogą zaważyć. Pierwszy element to materialnoprawna geneza pojęcia „stan cywilny”. Drugi element stanowi zaś rodzaj czynności, które składają się na postępowanie w sprawach dotyczących aktów stanu cywilnego. W przypadku tego z postępowań, które ustawodawca powierzył kompetencji organu administracji, a więc prowadzenia rejestru aktów stanu cywilnego, czynności te to „rejestracja”. W szczególności kwestią ciekawą jest, czy czynności te na tyle odbiegają od czynności podejmowanych przez sąd cywilny w postępowaniach mających za przedmiot sprostowanie, unieważnienie i ustalenie treści aktu stanu cywilnego, że uzasadnia to wyłączenie powołania się na te same względy, które zadecydowały o kompetencji sądów w tych ostatnich sprawach.

Nie sposób też nie zwrócić uwagi na oczywisty fakt, że cel postępowania nieprocesowego, do którego ustawodawca przypisał te ze spraw dotyczących aktów stanu cywilnego, które poddał drodze sądowej, jest specyficzny i odmienny od celu procesu cywilnego. Jak wskazuje się w piśmiennictwie, „cel postępowania nieprocesowego wyraża się nie tyle w rozstrzygnięciu sporu o prawo, ile w udzieleniu ochrony prawnej żądanej w ramach roszczenia publicznoprawnego, to jest skierowanego nie przeciwko innej osobie, lecz wobec państwa. Sąd w postępowaniu nieprocesowym przestaje być niezależnym arbitrem, lecz bierze odpowiedzialność za przebieg postępowania i realizuje publicznoprawny, normatywny obowiązek wydania orzeczenia zgodnego z wymogami procesowymi i materialnoprawnymi wyznaczającymi treść udzielanej ochrony prawnej”³⁶. Stąd postępowanie to ukierunkowane jest na urzeczywistnienie prawa przyznanego przez przepisy materialnoprawne obowiązujące w sferze stosunków cywilnoprawnych dla „zapewnienia stanu pewności prawa i praworządności w zakresie tych stosunków prawnych”³⁷. Interes społeczny w urzeczywistnieniu norm prawnych upatrywany jest w tym, że podmiotem obowiązującym do tego urzeczywistnienia jest niejednokrotnie państwo. To ono bowiem, a nie inny uczestnik postępowania, udziela żądanej ochrony prawnej w ten sposób, że np. zezwala na dokonanie czynności prawnej lub dokonuje wpisów w rejestrach publicznych³⁸. Co istotne, w literaturze podkreśla się niejednolity zakres działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym,

³⁶ E. Gapska, J. Studzińska, op. cit., s. 50.

³⁷ W. Siedlecki, *Przedmiot postępowania cywilnego*, w: *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, pod red. J. Jodłowskiego, Wrocław 1974, s. 157.

³⁸ E. Gapska, J. Studzińska, op. cit., s. 49.

co doprowadziło do wykształcenia koncepcji „mieszanych”, ujmujących to postępowanie częściowo jako wymierzanie sprawiedliwości (w sprawach, w których sąd udziela ochrony w odpowiedzi na stwierdzone naruszenie), a częściowo jako działalność administracyjną (prowadzenie rejestrów, ustanowienie i nadzorowanie opiekuna, kuratora czy wykonawcy testamentu, uznanie za zmarłego). W tym trybie postępowania cywilnego wyodrębnia się nawet cztery rodzaje czynności, w tym: (1) administracyjne, (2) polegające na rozstrzyganiu sporów o prawo, (3) prewencyjne oraz (4) polegające na współdziałaniu sądu przy powstaniu, zmianie lub zniesieniu stosunków prawnych³⁹.

Rozważając zagadnienie wzajemnych relacji pomiędzy sprawami cywilnymi a administracyjnymi, nie sposób pominąć sytuacji wyodrębnionej w art. 199¹ k.p.c. Zgodnie z tym przepisem sąd powszechny nie może odrzucić pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej na skutek uprzedniego uznania się za niewłaściwy przez organ administracji lub sąd administracyjny. Co oczywiste, celem powołanego przepisu jest zapobieganie negatywnym sporom kompetencyjnym pomiędzy organami (sądami) administracyjnymi a sądami powszechnymi. Niemniej wydaje się, że wspomniany przepis jest wyartykułowaniem na gruncie ustawy procesowej rozwiązania, jakie przyjął ustawodawca w normach konstytucyjnych, polegającego na wprowadzeniu domniemania właściwości sądów powszechnych we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów (art. 177 Konstytucji Rzeczypospolitej⁴⁰). Na podstawie wskazanego przepisu Konstytucji RP Trybunał Konstytucyjny stanął na stanowisku, że istotą gwarancji prawa do sądu jest przyznanie ustawodawcy zwykłemu prawa wyboru właściwej drogi sądowej, a więc drogi przed sądem powszechnym bądź administracyjnym. Konsekwencją domniemania wynikającego z przepisu art. 177 Konstytucji RP jest to, iż w braku wskazania, że w konkretnej sprawie, z którą zainteresowany podmiot zwrócił się do sądu powszechnego, kompetentny jest inny sąd, to sąd powszechny powinien sprawę rozpoznać merytorycznie⁴¹. Choć każdy sąd, przystępując do rozpoznania sprawy, rozważa swą właściwość, to jednak sąd administracyjny (albo wojskowy) poszukuje wyraźnej podstawy orzekania, a dopiero

³⁹ Ibidem, s. 50–51 i cytowana tam literatura.

⁴⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 IV 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej „Konstytucja RP”.

⁴¹ Wyrok TK z 9 VI 1998 r., sygn. K 28/97, OTK 1998, nr 4, poz. 50.

w jej braku uznaje się za niewłaściwy, natomiast sąd powszechny, będąc w sposób domniemany właściwy we wszystkich sprawach, może uznać swą niewłaściwość, tylko wskazując przepis determinujący właściwość innego sądu. Kompetencja sądu powszechnego nie musi przy tym wynikać z pozytywnej normy ustawowej ją przewidującej, gdyż wystarcza brak ustawowej regulacji ustanawiającej kompetencję innego sądu. W braku bowiem wyraźnego wskazania, że sądem właściwym dla rozpoznania danej sprawy jest sąd administracyjny, podmiot domagający się ochrony jego praw powinien zwrócić się do sądu powszechnego, który winien jego sprawę rozpoznać⁴². Z zestawienia przepisu art. 177 Konstytucji RP z przepisem art. 199¹ k.p.c. wynika rozszerzenie powinności rozpoznania przez sąd powszechny sprawy także na przypadki, gdy co prawda na mocy przepisów ustaw w danej sprawie właściwy jest sąd administracyjny albo organ administracji, lecz ten sąd lub organ ostatecznie odmówił rozpoznania sprawy. W doktrynie podkreśla się słusznie, że sprawy, w których orzekają sądy powszechne na skutek odmowy rozpoznania ich przez organy albo sądy administracyjne, mają charakter zbliżony do spraw cywilnych w znaczeniu formalnym⁴³.

2. Przedmiot postępowań dotyczących aktów stanu cywilnego

2.1. Uwagi wstępne

Analiza całokształtu przepisów dotyczących aktów stanu cywilnego pozwala na wyodrębnienie dwóch grup postępowań.

Pierwsza grupa obejmuje postępowania, w których czynności właściwego organu polegają na tworzeniu aktów stanu cywilnego, a zatem na nadawaniu im pierwotnej, oryginalnej treści, odzwierciedlającej zdarzenie uzasadniające w zgodzie z przepisami wydanie aktu je stwierdzającego. W drugiej grupie postępowań czynności organu mają już charakter niejako następczy wobec pierwotnie ustalonej treści aktu i polegają na szeroko rozumianej ingerencji w jego treść albo na wpływie na jego byt prawny. Do tej grupy zaliczone zostaną postępowania w przedmiocie unieważnienia, sprostowania, ustalenia treści, odtworzenia i uzupełnienia aktu stanu cywilnego.

⁴² Wyrok TK z 9 VI 1998 r., sygn. K 28/97.

⁴³ A. Wilczyńska, op. cit., s. 82 i cytowana tam literatura.

W kontekście rozważań nad pojęciami sprawy cywilnej i sprawy administracyjnej należy udzielić odpowiedzi na pytanie o przedmiot tego pierwszego postępowania. Biorąc pod uwagę nazwę Rozdziału 3 ustawy: „Prawo o aktach stanu cywilnego”, można oznaczyć ten przedmiot jako „rejestrację stanu cywilnego”. Dla właściwego określenia zakresu rozważanego postępowania, a w dalszej konsekwencji jego charakteru prawnego, niezbędne jest nadanie treści obu członom powołanego ustawowego wyrażenia.

2.2. Postępowanie w przedmiocie rejestracji stanu cywilnego

2.2.1. Pojęcie i charakter prawny stanu cywilnego

Dotychczas obowiązująca ustawa Prawo o aktach stanu cywilnego nie definiowała pojęcia „stan cywilny”. Na podstawie treści jej przepisów można było co najwyżej wnosić, że stan cywilny osoby fizycznej jest treścią aktu stanu cywilnego. Znamienne jest także to, iż definicji legalnej tego pojęcia nie zawierają przepisy Kodeksu cywilnego czy innych aktów prawnych odnoszących się do sytuacji prywatnoprawnej osoby fizycznej. Ten stan rzeczy zmienia natomiast aktualnie obowiązująca ustawa Prawo o aktach stanu cywilnego, w której przepisie art. 2 ust. 1 wyjaśnia się, że stanem cywilnym jest sytuacja prawna osoby wyrażona przez cechy indywidualizujące osobę, kształtowana przez zdarzenia naturalne, czynności prawne lub orzeczenia sądów, lub decyzje organów, stwierdzona w akcie stanu cywilnego. Jakkolwiek jest to definicja opracowana wyłącznie na potrzeby wskazanej ustawy (i nie doczekała się jeszcze wypowiedzi interpretacyjnych czy komentarzowych), warto przyjrzeć się kwestii, na ile jej wprowadzenie w takim właśnie brzmieniu realizuje postulaty doktryny co do rozumienia tego pojęcia.

W poglądach doktryny zaś, ukształtowanych zarówno na gruncie przepisów poprzednio obowiązującej ustawy, jak i na podstawie Kodeksu cywilnego, pojęcie to nie jest rozumiane jednolicie, choć trzeba zaznaczyć, że pewne różnice odnoszą się nie tyle do samej istoty, co raczej do zakresu „elementów składowych” tego wyrażenia. Na wstępie warto jednak wskazać, iż w literaturze wyraźnie odróżnia się pozostawanie osoby fizycznej w określonej relacji z państwem, wynikającej z przynależności do tego państwa, oraz w relacji z rodziną, będącej

następstwem przynależenia do tej rodziny, od jej sytuacji zindywidualizowanej ze względu na osobiste cechy (określanej stanem osobistym). Wszystkie wskazane elementy wyznaczają pozycję prawną określaną też jako szeroko rozumiany stan prawny osoby fizycznej⁴⁴, przy czym stan cywilny można odnosić, jak się wydaje, jedynie do relacji rodzinnych i stanu osobistego.

Doktryna prawa cywilnego, wskazując jednolicie, że elementy stanu cywilnego pełnią (rzecz jasna, między innymi) funkcję identyfikującą osobę fizyczną, jest w definiowaniu tego pojęcia wyraźnie podzielona. Oprócz poglądu utożsamiającego stan cywilny wyłącznie ze stanem rodzinnym, a zatem wyłączającego z zakresu tego pojęcia takie właściwości, jak płeć czy wiek⁴⁵, czyli cechy tworzące wspomniany wyżej stan osobisty, występuje stanowisko przyznające temu wyrażeniu języka prawnego i prawniczego znacznie szerszą treść. To drugie stanowisko wpisuje w zakres stanu cywilnego taki zespół cech osobistych, które podlegają na mocy odrębnych przepisów wpisowi do ksiąg stanu cywilnego, mając zarazem podstawowe znaczenie w obszarze prawa prywatnego⁴⁶.

Na gruncie poprzednio obowiązującej ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego, a więc regulacji zaliczanej do aktów prawa administracyjnego, ujmowanie pojęcia stanu cywilnego zasadniczo nie różni się od cywilnoprawnych koncepcji. Również i tutaj dostrzega się konieczność oddzielenia stanu cywilnego osoby fizycznej od „stanu osoby” wyróżnianego z punktu widzenia jej stanowiska w społeczeństwie (obywatelstwo, posiadanie praw publicznych i obywatelskich praw honorowych oraz zdolność do czynności prawnych)⁴⁷. W konsekwencji stan cywilny definiuje się jako sumę cech charakteryzujących sytuację osoby w rodzinie (stosunek do innych osób wyrażający się w pokrewieństwie, małżeństwie, powinowactwie) i jej sytuację czysto osobistą (płeć, wiek i imię)⁴⁸. Zaznacza się przy tym, że stan cywilny jako zespół cech indywidualnych charakteryzujących sytuację osobistą danej osoby i odróżniających ją od innych osób oraz cech określających jej sytuację w rodzinie jest stanem

⁴⁴ M. Pazdan, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 1: *Prawo cywilne – część ogólna*, pod red. M. Safjana, Warszawa 2012, s. 1105.

⁴⁵ J. Ignatowicz, *Stan cywilny i jego ochrona*, Annales UMCS, sectio G, vol. K, s. 4.

⁴⁶ S. Grzybowski, w: *System prawa cywilnego*, t. 1: *Część ogólna*, pod red. W. Czachórskiego, Wrocław 1985, s. 360; Z. Radwański, A. Olejniczak, op. cit., s. 144.

⁴⁷ J. Litwin, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1961, s. 17 i n.

⁴⁸ Ibidem, s. 17 i n.

wynikającym ze zdarzeń, z którymi ustawa łączy powstanie określonych stosunków prawnych, takich jak w szczególności małżeństwo, a także stosunek między rodzicami i dziećmi⁴⁹. Ponadto zauważa się słusznie, że stan cywilny jest dobrem osobistym osoby fizycznej, z czym wiąże się wyróżnienie kategorii praw stanu cywilnego jako osobistych praw podmiotowych, które przysługują danej osobie w celu ochrony jej stanu cywilnego jako dobra osobistego. Osoby, którym te prawa przysługują, w zasadzie nie mogą nimi swobodnie dysponować (zrzec się, przenieść na inną osobę), nie mogą dowolnie kształtować swojego stanu cywilnego będącego przedmiotem tych praw. Zmiana stanu cywilnego powoduje zmianę treści odpowiadającego mu prawa stanu cywilnego. Jeśli zaś osobie przysługuje w świetle prawa stan cywilny niezgodny z rzeczywistością, niezbędne jest uzyskanie stosownego oświadczenia sądu w celu dostosowania stanu prawnie istniejącego do rzeczywistego⁵⁰.

Konkludując, można stwierdzić, po pierwsze, że poglądy doktryny zarówno prawa cywilnego, jak i prawa administracyjnego są co do pojmowania stanu cywilnego zasadniczo zbieżne, stąd brak jest podstaw do różnicowania treści i charakteru tego pojęcia w zależności od normatywnego kontekstu, w jakim jest rozważane. Po drugie, chronologicznie wtórna do zaprezentowanych wypowiedzi doktryny definicja legalna zawarta w przepisie art. 2 ust. 1 ustawy nie odbiega od wyrażonych w doktrynie koncepcji, choć zarazem nie eliminuje pewnych rozbieżności co do zakresu tego pojęcia. Po trzecie, dokonany powyżej krótki przegląd dorobku nauki w zakresie objaśniania tego kluczowego pojęcia pozwala wyróżnić dwa ujęcia stanu cywilnego: w rozumieniu wąskim jako właściwość charakteryzującą pozycję osoby w rodzinie (tzn. wobec małżonka i dzieci) oraz w rozumieniu szerszym jako właściwość obejmującą ponadto cechy osobiste człowieka, takie jak wiek, płeć, stan zdrowia psychicznego⁵¹. Żaden z poglądów jednak, jak się wydaje, nie jest dominujący.

Ważne jest, że z treści nadawanej w literaturze sformułowaniu „stan cywilny” nie da się wywieść w sposób bezpośredni wniosku o prawnym charakterze postępowania polegającego na rejestrowaniu zdarzeń mających wpływ na stan cywilny osoby, co na potrzeby niniejszych rozważań można określić mianem prowadzenia rejestru (poprzednio ksiąg) stanu

⁴⁹ K. Gondorek, A. Ustowska, *Prawo o aktach stanu cywilnego z komentarzem*, Warszawa 1991, s. 31.

⁵⁰ Ibidem, s. 32.

⁵¹ M. Pazdan, w: *System Prawa Prywatnego*, op. cit., s. 1105.

cywilnego, ani o charakterze przedmiotu tego postępowania. Pozostawanie zaś przy dosłownym brzmieniu składowej badanego wyrażenia, jaką jest określenie „cywilny”, mogłoby się okazać niewystarczające. Warto więc rozważyć, na ile pomocna w rozwiązaniu analizowanej kwestii będzie próba rozstrzygnięcia, czy pojęcie „stan cywilny” należy do prawa prywatnego czy też publicznego.

Jako niepodlegające dyskusji potraktować należy stwierdzenie, że stan cywilny służy przede wszystkim jako źródło informacji o indywidualnie oznaczonej jego elementami osobie fizycznej. Trudno także nie zgodzić się ze zdaniem, iż poza znaczeniem informacyjnym o danej osobie ma on też istotną wartość dla polityki społecznej i ekonomicznej państwa, zwłaszcza poprzez wykorzystanie danych osoby na potrzeby statystyki demograficznej, dotyczącej liczby ludności, wieku i płci, rozmieszczenia na terytorium kraju, co umożliwi opracowanie programów edukacyjnych, zatrudnienia, ochrony zdrowia i innych⁵². W uzupełnieniu można zauważyć, że opisane w poprzednim zdaniu znaczenie stanu cywilnego nie jest bynajmniej sprzeczne czy nawet odmienne od przypisywanej mu funkcji informacyjno-identyfikacyjnej. Można powiedzieć, że w tym drugim ujęciu stan cywilny pełni rolę informacyjną w szerszym, niejako zbiorowym, sensie.

Istotniejsze jest jednak to, że elementy tworzące stan cywilny osoby fizycznej nie tylko służą jej identyfikacji w obrocie prawnym. Jego znaczenie jest bowiem dużo bardziej ważne. Poszczególne elementy stanu cywilnego, rozumiane jako wynik określonych zdarzeń ten stan tworzących, konstytuują bowiem konkretne skutki dla osoby fizycznej jako uczestnika obrotu prawnego. Skutki te bez wątplenia występują na gruncie prawa publicznego, w tym administracyjnego czy konstytucyjnego, czego przykładem może być choćby związane z osiągnięciem określonego wieku nabycie praw wyborczych. Ale nie można nie dostrzec, że determinują one przede wszystkim wiele majątkowych i niemajątkowych praw i obowiązków cywilnoprawnych. Konsekwencją ustalenia wieku człowieka (jako pochodnej podlegającego rejestracji „zdarzenia” w postaci urodzenia się) jest przede wszystkim uzyskanie przez niego zdolności do czynności prawnych (przy czym daleko idącą oczywistością jest stwierdzenie, że sam fakt urodzenia osoby fizycznej kreuje jej zdolność prawną). Dane zawarte w poszczególnych elementach stanu

⁵² A. Czajkowska, E. Pachniewska, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 24.

cywilnego (nawet abstrahując od doktrynalnego definiowania tego pojęcia i poprzestając na zakresie zdarzeń podlegających rejestracji w aktach stanu cywilnego tylko w świetle przepisów ustawy) wpływają na uprawnienia i obowiązki małżeńskie, zarówno niemajątkowe, jak i związane z ustrojem majątkowym małżeńskim, na prawa i obowiązki w zakresie władzy rodzicielskiej, kontaktów między rodzicami a dziećmi, alimentacji, dziedziczenia itd. Jak zatem nietrudno zauważyć, z punktu widzenia osoby fizycznej, której konkretne elementy stanu cywilnego dotyczą, jak i jej relacji z innymi osobami, znaczenie stanu cywilnego uwidacznia się najpełniej i w zasadzie pierwszoplanowo na gruncie stosunków prywatnoprawnych. Względ na skutki, jakie wyrażona w przepisach wola ustawodawcy wiąże z konsekwencjami (także czysto biologicznymi) zdarzeń podlegających wpisowi w aktach stanu cywilnego, zdaje się więc przemawiać za zakwalifikowaniem pojęcia „stan cywilny” jako pojęcia prawa prywatnego, a zarazem za nazwaniem zabiegu legislacyjnego polegającego na określeniu pewnego zespołu cech osobistych i relacji rodzinnych mianem „cywilny” za nieprzypadkowe.

2.2.2. Rejestracja jako czynność administracyjnoprawna

Na oznaczenie czynności opisanych w ustawie Prawo o aktach stanu cywilnego ustawodawca używa określenia „rejestracja”. W ujęciu słownikowym (a także w języku potocznym) rejestracja oznacza wpisanie, zgłoszenie czegoś do rejestru, spisanie, zarejestrowanie, podobnie jak pochodne od rejestracji słowo rejestrować rozumiane jest jako wciągać, wpisywać do rejestru, umieszczać na liście, prowadzić rejestr. Sam rejestr zaś jest tłumaczony jako spis, wykaz, lista⁵³. Nie wydaje się, by przy braku definicji ustawowej przepisy ustawy wprowadzały rozumienie terminu „rejestracja” w sposób szczególny, odmienny od przedstawionego. Zresztą sformułowaniem „wpisy” w aktach stanu cywilnego o zdarzeniach mających wpływ na stan cywilny osób, których dotyczą, posługuje się także doktryna⁵⁴. Wpisy te mają jednak przybrać określoną

⁵³ *Nowy słownik języka polskiego*, pod red. E. Sobol, Warszawa 2002, s. 834. Bardziej szczegółowo na temat rozumienia terminu „rejestr” w ujęciu prawnym wraz z wyodrębnieniem przypisanych mu cech zob. T. Stawecki, *Rejestry publiczne. Funkcje instytucji*, Warszawa 2005, s. 19–33, ze szczególnym uwzględnieniem przyjętej definicji rejestru (s. 28–29).

⁵⁴ A. Czajkowska, E. Pachniewska, op. cit., s. 22.

prawem formę, a formą tą jest akt stanu cywilnego (stosownie do rejestrowanych zdarzeń określonego rodzaju: urodzenia, małżeństwa, zgonu)⁵⁵, będący częścią rejestru stanu cywilnego. Przedmiotem tak rozumianej rejestracji są zdarzenia, które mają wpływ na stan cywilny osoby, przy czym zdarzenia kształtujące stan cywilny to zdarzenia naturalne (fakty biologiczne), czynności prawne (oświadczenia woli), orzeczenia sądowe, decyzje administracyjne⁵⁶ (co jest zresztą zbieżne z zawartą w przepisie art. 1 ust. 2 ustawy, przywoływaną już, definicją stanu cywilnego). Podstawą sporządzenia aktów stanu cywilnego są przede wszystkim: dokumenty wymienione w przepisach Rozdziału 6 ustawy (jak karty urodzenia i zgłoszenie urodzenia, o których mowa w art. 53 ust. 1 i w art. 55 i n., zaświadczenia wskazane w przepisie art. 82, protokoły przyjęcia oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński – art. 82 i 87, karta zgonu oraz protokołu zgłoszenia zgonu – art. 92 ust. 2), odpisy prawomocnych orzeczeń sądowych, odpisy decyzji administracyjnych mające wpływ na treść lub ważność aktu stanu cywilnego (art. 4 ust. 1 i 2 ustawy). Przytoczone fakty potwierdzają niekwestionowane stanowisko, że wpisy dokonywane w aktach stanu cywilnego mają charakter deklaratoryjny – akty stwierdzają jedynie stan prawny, jaki powstał z mocy różnych zdarzeń prawnych, które rodzą skutki prawne dla osób z datą ich zaistnienia⁵⁷.

Jak się wydaje, proste zakwalifikowanie spraw, których przedmiotem jest rejestracja stanu cywilnego, jako spraw administracyjnych w świetle przytoczonych wcześniej definicji nie jest bezproblemowe. Tym bardziej że, jak podkreśla się w doktrynie, żadna dziedzina prawa administracyjnego nie jest tak ściśle związana z prawem rodzinnym⁵⁸. Można by rzec, iż w zakresie rejestracji stanu cywilnego zarówno przyczyny dokonania wpisów w aktach (niezależnie od ich formalnej podstawy),

⁵⁵ Obowiązująca od 1 III 2015 r. ustawa Prawo o aktach stanu cywilnego przewiduje dla aktów stanu cywilnego formę elektroniczną, jednak na podstawie poprzednio obowiązującej ustawy akt stanu cywilnego był rozumiany jako dokument sporządzony w księgach stanu cywilnego na drukach ustalonych dla określonego rodzaju aktów pisemnym ręcznym lub maszynowym w celu rejestracji zdarzeń, które mają wpływ na stan cywilny osób, podpisany przez kierownika urzędu stanu cywilnego, zob. K. Gonderek, A. Ustowska, op. cit., s. 35.

⁵⁶ Ibidem, s. 27.

⁵⁷ Zob. S. Grzybowski, w: *System prawa cywilnego*, op. cit., s. 360–361; A. Czajkowska, E. Pachniewska, op. cit., s. 27; K. Gonderek, A. Ustowska, op. cit., s. 37; uchwała SN (w składzie siedmiu sędziów) z 22 VI 1989 r., sygn. III CZP 37/89, OSNC 1989, nr 12, poz. 188.

⁵⁸ K. Gonderek, A. Ustowska, op. cit., s. 13.

jak i ich skutki genetycznie wynikają z prawa osobowego i rodzinnego, nie zaś z materialnego prawa administracyjnego. Zresztą na fakt, że przepisy ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego nie mają charakteru materialnoprawnego, lecz jedynie prawnoformalny, a wręcz organizacyjno-techniczny, zwrócono już uwagę w literaturze, jako uzasadnienie wyłączenia materialnoprawnej klasyfikacji tych przepisów wskazując okoliczność, że nie określają one skutków zdarzeń podlegających rejestracji⁵⁹. Skutki te wynikają bowiem z prawa cywilnego i rodzinnego, co należy jeszcze raz podkreślić.

Zarazem jednak poza dyskusją pozostają okoliczności wynikające wprost z obowiązującego stanu normatywnego. Okolicznością taką jest choćby fakt, że ustawa Prawo o aktach stanu cywilnego jest aktem z zakresu prawa administracyjnego, zaś czynności z zakresu rejestracji stanu cywilnego są z mocy przepisu art. 6 tej ustawy czynnościami zleconymi gminom z zakresu administracji rządowej. Nie bez znaczenia jest i to, że zgodnie z przepisem art. 6 ust. 1 ustawy czynności dotyczących rejestracji stanu cywilnego dokonuje kierownik urzędu stanu cywilnego albo jego zastępca, a więc organ administracji publicznej.

W świetle przepisu art. 1 k.p.a., określającego zakres przedmiotowy stosowania kodeksu, postępowanie administracyjne jego przepisami regulowane przybiera jeden z czterech wskazanych tam rodzajów⁶⁰, z których – wobec oczywistej niemożności zakwalifikowania do wymienionych pozostałych trzech grup – rozważać można by ewentualnie tylko tzw. postępowanie ogólne, tj. postępowanie przed organami administracji publicznej w należących do właściwości tych organów sprawach indywidualnych rozstrzyganych w drodze decyzji administracyjnych. Z założenia takie postępowanie wymaga od organu je prowadzącego podejmowania licznych czynności procesowych, zwłaszcza zaś ustalenia stanu faktycznego, przeprowadzenia dowodów, dokonania subsumcji

⁵⁹ Ibidem, s. 13–14.

⁶⁰ Art. 1. Kodeksu postępowania administracyjnego normuje postępowanie:

- 1) przed organami administracji publicznej w należących do właściwości tych organów sprawach indywidualnych rozstrzyganych w drodze decyzji administracyjnych,
- 2) przed innymi organami państwowymi oraz przed innymi podmiotami, gdy są one powołane z mocy prawa lub na podstawie porozumień do załatwiania spraw określonych w pkt 1,
- 3) w sprawach rozstrzygania sporów o właściwość między organami jednostek samorządu terytorialnego i organami administracji rządowej oraz między organami i podmiotami, o których mowa w pkt 2,
- 4) w sprawach wydawania zaświadczeń.

i wydania rozstrzygnięcia w formie decyzji administracyjnej, a więc „opartego na przepisach prawa materialnego władczego oświadczenia woli organu administracji publicznej, określającego sytuację prawną konkretnie w akcie wskazanego adresata w indywidualnie oznaczonej sprawie” czy – inaczej mówiąc – aktu stosowania materialnego prawa administracyjnego⁶¹. Jak wiadomo, kierownik urzędu stanu cywilnego w zakresie dokonywania wpisów w aktach stanu cywilnego ani nie stosuje przepisów materialnego prawa administracyjnego, ani nie wydaje decyzji administracyjnej, co samo już wyklucza kwalifikację zespołu podejmowanych przez niego czynności jako postępowania administracyjnego w rozumieniu art. 1 pkt 1 k.p.a., nadto nie dokonuje wymienionych czynności poprzedzających jej wydanie. Uwzględniając fakt, że prowadzenie ksiąg stanu cywilnego i dokonywanie w nich wpisów zostało mocą przepisów powierzone organowi administracji publicznej, można powiedzieć co najwyżej, że jest to postępowanie administracyjne niepodlegające regulacjom Kodeksu postępowania administracyjnego.

Skoro przepisy ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego nie mają charakteru norm administracyjnego prawa materialnego, a skutki zdarzeń będących przedmiotem wpisu w nieporównywalnie większym zakresie ujawniają się na płaszczyźnie cywilnoprawnych (w tym prawnorodzinnych) praw podmiotowych, to pojawia się pytanie, jakie jest uzasadnienie dla powierzenia czynności polegających na dokonywaniu wpisów w aktach stanu cywilnego i prowadzenia ksiąg stanu cywilnego organowi administracji, a nie sądowni cywilnemu.

2.2.3. Rejestr stanu cywilnego a inne rejestry

Akty stanu cywilnego tworzą rejestr stanu cywilnego. Rejestr stanu cywilnego jest dokumentem w systemie teleinformatycznym o określonej zawartości przedmiotowej. Biorąc to pod uwagę, trudno oprzeć się pokusie dokonania porównania tego rodzaju rejestru z innymi, które funkcjonują na gruncie naszego systemu prawnego do rejestracji określonych zdarzeń⁶². Analogia – z punktu widzenia funkcji

⁶¹ Definicje decyzji administracyjnej przytoczone przez A. Wróbla, w: M. Jaśkowska, A. Wróbel, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz do art. 1 k.p.a.*, LEX/el.

⁶² Księgi stanu cywilnego jako jeden z rejestrów publicznych, oprócz między innymi wzmiankowanych w niniejszym punkcie opracowania, wskazuje T. Stawicki, op. cit., s. 337–345.

informacyjno-identyfikującej⁶³ – nasuwa się zwłaszcza w odniesieniu do rejestrów tworzących Krajowy Rejestr Sądowy (KRS)⁶⁴ (z pominięciem, rzecz jasna, rejestru dłużników niewypłacalnych). Dane podlegające ujawnieniu w Krajowym Rejestrze Sądowym w odniesieniu do osób prawnych odpowiadają, oczywiście z uwzględnieniem specyfiki podmiotów, jakich dotyczą, elementom stanu cywilnego wynikającym ze zdarzeń wpisywanych w aktach stanu cywilnego w stosunku do osób fizycznych. Jednak prowadzenie Krajowego Rejestru Sądowego należy do kompetencji sądów cywilnych (sądów gospodarczych), a nie do właściwości organów administracji publicznej. Na uwagę zasługuje przy tym fakt, że sądy te prowadzą w ramach KRS również rejestr przedsiębiorców, a od dokonania wpisu w tym rejestrze uzależnione jest podejmowanie działalności gospodarczej. Publicznoprawne pierwiastki tkwiące w podjęciu i prowadzeniu działalności gospodarczej nie stanęły w ocenie ustawodawcy na przeszkodzie powierzeniu rejestrowania okoliczności z tym związanych sądom powszechnym, mimo że w odniesieniu do osób fizycznych analogiczne czynności podlegają kompetencji organu administracji publicznej. Taką przeszkodą nie stało się również to, że od dokonania wpisów w rejestrze zależy, oprócz określenia statusu prawnego podlegających rejestracji podmiotów, wiele skutków w zakresie prawa publicznego (i to chyba nawet w większym stopniu niż w przypadku osób fizycznych i ich stanu cywilnego). Oczywiście, nie można nie zauważać różnic, jakie występują pomiędzy KRS a księgami stanu cywilnego, które sprowadzają się głównie do jawności tych pierwszych i wiążącego się z nią systemu domniemań prawnych, przede wszystkim zaś do konstytutywności wpisów w większości kwestii. Jeżeli jednak o przyznaniu sądom kompetencji do dokonywania wpisów w Krajowym Rejestrze Sądowym i zarazem do prowadzenia tego Rejestru zadecydowała prawotwórcza ich natura, to nie sposób nie poczynić dwóch uwag.

⁶³ Funkcja informacyjna Krajowego Rejestru Sądowego jest niekwestionowana, zob. np. F. Zedler, *Wprowadzenie*, w: L. Ciulkin, A. Jakubecki, N. Kowal, *Krajowy Rejestr Sądowy i postępowanie rejestrowe. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2002, s. 16–17. Funkcja ta jest ujmowana jako jedna z podstawowych funkcji każdego rejestru publicznego, przy czym wskazuje się, że nie należy jej utożsamiać z odrębną funkcją, a mianowicie funkcją ewidencyjną, która wykazuje jednak z funkcją informacyjną pewne powiązanie, spełnia bowiem instrumentalną rolę wobec tej pierwszej funkcji, zob. T. Stawecki, op. cit., s. 35–37. Na funkcję informacyjną jako podstawową, obok funkcji ewidencyjnej, rejestru stanu cywilnego wskazuje T. Stawecki, op. cit., s. 337–340.

⁶⁴ Ustawa z dnia 20 VIII 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. Nr 121, poz. 769 ze zm.).

Po pierwsze, w Krajowym Rejestrze Sądowym dokonuje się także wpisów o charakterze deklaratoryjnym⁶⁵. Po drugie, skoro sąd został uznany za odpowiedni do wywoływania poprzez podejmowanie przepisanych mu czynności skutków prawotwórczych względem statusu prawnego podmiotów prawa, to tym bardziej winien być odpowiedni do dokonywania czynności o charakterze mniej „ingerującym” (a nawet wcale nie ingerującym) wobec tego prawnego statusu, jakimi są czynności o skutku deklaratoryjnym⁶⁶. Podobną analogię można by przeprowadzić także w odniesieniu do innego rejestru, a mianowicie prowadzonych przez sądy cywilne ksiąg wieczystych. Podobieństwo sprowadza się tutaj do podlegających wpisom okoliczności – również w tym przypadku są to wynikające z różnych podstaw zdarzenia identyfikujące ich przedmiot (nieruchomość). I warto podkreślić, że w tym przypadku dokonane wpisy, oprócz określania stanu prawnego nieruchomości, wywierają skutki również na gruncie prawa administracyjnego.

Warto wreszcie zwrócić uwagę na jeszcze dwa znamienne fakty. Doktryna prawa postępowania cywilnego, podkreślając niejednorodność i różnorodność spraw będących przedmiotem postępowania nieprocesowego, wśród spraw należących do postępowania nieprocesowego wymienia postępowania polegające na dokonywaniu przez sąd czynności „zbliżonych swym charakterem do czynności organów administracyjnych”. Jako przykład takich postępowań sądowych wskazuje się postępowania rejestrowe⁶⁷. Druga godna odnotowania okoliczność to fakt, że przed przekazaniem w 1981 r. sądom funkcji rejestracyjnych odnoszących się do podmiotów gospodarczych⁶⁸ należały one do organów administracyjnych⁶⁹, co wskazuje na brak niepodważalności koncepcji ustawodawcy w tej mierze.

⁶⁵ Np. w przedmiocie zmiany członków zarządu osób prawnych, zob. E. Norek, *Krajowy Rejestr Sądowy i postępowanie rejestrowe*, Warszawa 2001, s. 142.

⁶⁶ Kreatywna funkcja rejestrów sądowych nie jest ich cechą immanentną – rozwój historyczny doprowadził do wykształcenia się dwóch różnych modeli rejestrów sądowych: model germański charakteryzował się konstytutywnym charakterem wpisów, zaś w modelu francuskim wpis miał charakter czysto informacyjny, zob. F. Zedler, *Wprowadzenie*, op. cit., s. 11.

⁶⁷ W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001, s. 21, 53.

⁶⁸ Na powierzenie po przemianach ustrojowych zapoczątkowanych w 1989 r. również organom niezawisłym, jakimi są sądy, prowadzenia rejestrów takich podmiotów, jak stowarzyszenia, związki zawodowe, organizacje pracodawców czy partie polityczne, wskazuje P. Suski, *Rejestry sądowe spółek handlowych, spółdzielni, przedsiębiorstw państwowych*, Warszawa 1994, s. 3.

⁶⁹ Zob. K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1997, s. 427.

2.3. Postępowania w przedmiocie unieważnienia, sprostowania, ustalenia treści i uzupełnienia aktu stanu cywilnego

Postępowania polegające na czynnościach wtórnych wobec utworzenia aktu stanu cywilnego o pierwotnej treści powierzył ustawodawca mocą przepisów ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego właściwość dwóch organów. Jak wynika wprost z przepisów Rozdziału 4 ustawy, spośród przewidzianych w jej treści czynności polegających na sprostowaniu, unieważnieniu, ustaleniu treści i uzupełnieniu aktu stanu cywilnego, w trzech pierwszych ich kategoriach właściwy jest sąd, przy czym również sąd jest właściwy w przypadku uzupełnienia aktu zgonu, jeżeli akt zgonu nie zawiera daty lub godziny zgonu, a dane te nie wynikają z akt zbiorowych rejestracji stanu cywilnego stanowiących podstawę sporządzenia aktu zgonu (art. 38 ustawy). Dokładna analiza całokształtu norm poświęconych wskazanym zagadnieniom pozwala *a contrario* zrekonstruować wyłączną właściwość organu administracji publicznej tylko w sprawach o uzupełnienie aktu stanu cywilnego, który nie zawiera wszystkich wymaganych danych, z wyjątkiem jednak wspomnianego uzupełnienia aktu zgonu, zastrzeżonego z kolei do wyłącznej kompetencji sądu (art. 37 ustawy). Znamienne jest przy tym, że dla sprostowania aktu przewidziane jest – oprócz sygnalizowanego postępowania sądowego – także postępowanie przed organem administracji publicznej (art. 35). Ten swoisty dualizm nie oznacza jednak przemienności kompetencji wynikającej z woli zainteresowanego podmiotu, ani też nie wynika z czynności organu. To przepisy ustawy wyraźnie określają, w jakich przypadkach sprostowania aktu dokonuje wskazany w ustawie organ administracji publicznej, w jakich zaś sąd.

Przeprowadzona dotąd w literaturze i orzecznictwie analiza wskazanych przypadków, a także sytuacji uzasadniających ustalenie treści, odtworzenie i uzupełnienie aktu stanu cywilnego, wydaje się wyczerpująca⁷⁰, zaś powielanie zaprezentowanych poglądów – zbędne.

Warto natomiast zastanowić się, dlaczego ustawodawca mimo przyjęcia modelu, w którym rejestracja stanu cywilnego należy do kompetencji

⁷⁰ Zob. np. K. Gonderek, A. Ustowska, op. cit., s. 126 i n.; A. Czajkowska, E. Pachniewska, op. cit., s. 66 i n.; J. Gajda, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Akty stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 692 i n.; M. Albinia, A. Czajkowska, *Prawo o aktach stanu cywilnego z objaśnieniami*, Toruń 1995, s. 45 i n.

organu administracji, dla pewnych czynności dotyczących aktów stanu cywilnego właściwym uczynił sąd cywilny.

Powołując się na odpowiednie przepisy ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego, trzeba zaznaczyć, że sprostowanie aktu jest przedmiotem postępowania administracyjnego (przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego) wtedy, gdy zawiera on dane niezgodne z danymi zawartymi w aktach zbiorowych rejestracji stanu cywilnego lub z innymi aktami stanu cywilnego, o ile stwierdzają one zdarzenie wcześniejsze i dotyczą tej samej osoby lub jej wstępnych, albo też z zagranicznymi dokumentami stanu cywilnego (art. 35 ust. 1 ustawy). Jeżeli zaś sprostowanie nie jest możliwe wyłącznie na podstawie wskazanych powyżej dokumentów, wówczas sprostowanie aktu stanu cywilnego dokonuje sąd w postępowaniu nieprocesowym, na wniosek osoby zainteresowanej, prokuratora lub kierownika urzędu stanu cywilnego (art. 36 ustawy). Uzupełnienia aktu stanu cywilnego, który nie zawiera wszystkich wymaganych danych, dokonuje kierownik urzędu stanu cywilnego, który go sporządził, na podstawie innych aktów stanu cywilnego, akt zbiorowych rejestracji stanu cywilnego prowadzonych dla tego aktu i innych dokumentów mających wpływ na stan cywilny, a także na podstawie zagranicznego dokumentu stanu cywilnego, jeżeli w państwie wystawienia jest on uznawany za dokument stanu cywilnego, lub innego dokumentu zagranicznego potwierdzającego stan cywilny, wydanego w państwie, w którym nie jest prowadzona rejestracja stanu cywilnego, jeżeli stwierdzają one zdarzenie wcześniejsze i dotyczą tej osoby lub jej wstępnych (art. 37 ust. 1 i 2 ustawy). Jak już wspomniano, sąd w postępowaniu nieprocesowym dokonuje uzupełnienia aktu zgonu, na wniosek osoby zainteresowanej lub prokuratora, jeżeli akt zgonu nie zawiera daty lub godziny zgonu, a dane te nie wynikają z akt zbiorowych rejestracji stanu cywilnego stanowiących podstawę sporządzenia aktu zgonu (art. 38 ustawy). Także sąd orzeka o unieważnieniu aktu lub wzmianki dodatkowej, jeżeli akt ten lub wzmianka stwierdzają zdarzenie niezgodne ze stanem faktycznym lub gdy stwierdzono uchybienia, które zmniejszają jego moc dowodową (art. 39 ust. 1 ustawy). Wreszcie sąd ustala treść aktu stanu cywilnego, jeżeli unieważniony akt stanu cywilnego ma być zastąpiony nowym aktem albo akt urodzenia lub akt małżeństwa nie został sporządzony i nie może go sporządzić kierownik urzędu stanu cywilnego (art. 40 ustawy).

Na gruncie poprzednio obowiązującej ustawy, której przepis art. 32 zasadniczo pokrywał się z treścią przepisu przywołanego wcześniej, wyjaśniano, że pierwsza przesłanka odnosiła się tylko do unieważnienia

aktu ze względu na zmniejszenie jego mocy dowodowej na skutek uchybień przy jego sporządzaniu. Wówczas bowiem akt unieważniony stwierdzał zdarzenie prawdziwe, które podlega rejestracji w księgach stanu cywilnego⁷¹, a więc winien być sporządzony obejmujący to zdarzenie akt nowy, zastępujący ten, który został unieważniony. Bezprzedmiotowe jest natomiast zastępowanie zarówno aktu unieważnionego przez sąd z powodu stwierdzenia zdarzenia niezgodnego z prawdą, jak i aktu unieważnionego przez organ administracji ze względu na istnienie innego aktu stwierdzającego to samo zdarzenie⁷². Taki akt nie powinien bowiem w tych przypadkach istnieć.

Odpowiedzi na postawione na wstępie pytanie nie można udzielić z pominięciem istotnej dyrektywy, jaka wyłania się z przepisu art. 3 ustawy. Przepis ten stanowi, że akty stanu cywilnego stanowią wyłączny dowód zdarzeń w nich stwierdzonych, a ich niezgodność z prawdą może być udowodniona jedynie w postępowaniu sądowym⁷³. W poprzednio obowiązującym stanie prawnym przewidziana była jeszcze jedna przyczyna unieważnienia aktu stanu cywilnego, a mianowicie na mocy przepisu art. 29 nieobowiązującej już ustawy organ administracji wyższego stopnia, właściwy dla kierownika urzędu stanu cywilnego, który sporządził akt późniejszy, dokonywał unieważnienia jednego z dwóch aktów stanu cywilnego, jeżeli stwierdzały one to samo zdarzenie. W świetle powyższego sprawa wydawała się oczywista: w przypadku istnienia dwóch aktów stanu cywilnego stwierdzających to samo zdarzenie przyczyną pożądanej eliminacji jednego z nich – przy założeniu, że stwierdzone w ich treści zdarzenie jest zgodne z prawdą – jest względ na zbędność utrzymywania w mocy zduplikowanych czynności, gdyż – jak wskazywało się w doktrynie – narusza to prawidłowość funkcjonowania systemu rejestracji stanu cywilnego⁷⁴. Istnienie w obrocie prawnym dwóch aktów stanu cywilnego stwierdzających to samo zdarzenie wpływa na ocenę porządku prawnego z punktu widzenia jego pewności, przejrzystości, a także rzetelności i prawidłowości działań organów państwa. Nie wywołuje natomiast żadnych skutków dla materialnoprawnej sytuacji podmiotów, których zdarzenie to dotyczy. W przeciwieństwie do tak określonej przyczyny formalnej unieważnienia w przypadku, gdy akt stanu cywilnego stwierdza zdarzenie

⁷¹ K. Gondrek, A. Ustowska, op. cit., s. 145.

⁷² Ibidem.

⁷³ Zob. też wyrok WSA w Kielcach z 29 X 2008 r., sygn. II SA/Ke 517/08, LEX nr 497347.

⁷⁴ K. Gondrek, A. Ustowska, op. cit., s. 135.

niezgodnie z prawdą, o czym stanowią już przepisy ustawy aktualnie obowiązującej w art. 39 ust. 1, wpływ ten jest oczywisty i bezpośredni. Pośredniego skutku na sytuację materialną osoby, której dotyczy sporządzony akt stanu cywilnego, można się też dopatrzeć w drugiej opisanej w przepisie art. 39 ust. 1 sytuacji. Akty stanu cywilnego są dokumentami urzędowymi także w rozumieniu przepisu art. 244 § 1 k.p.c. W związku z tym przysługuje im ustawowe domniemanie prawdziwości oraz zgodności treści dokumentu z rzeczywistym stanem rzeczy. Wydaje się, że w tym kontekście należy rozważać wskazane przez ustawodawcę jako przyczynę unieważnienia zmniejszenie mocy dowodowej na skutek uchybień zaistniałych przy sporządzeniu aktu. Zmniejszona moc dowodowa, a w konsekwencji możliwość wykorzystania aktu stanu cywilnego jako dowodu w postępowaniu sądowym, bez wątpienia wpływa również na ustalenie materialnoprawnej sytuacji podmiotu, którego akt ten dotyczy. Skoro zatem przyczyny unieważnienia aktu stanu cywilnego przewidziane w przepisie art. 39 ust. 1 ustawy wpływają na sytuację materialnoprawną podmiotu, a tym samym na jego materialne prawa i obowiązki, a zarazem skoro o cywilnoprawnych prawach i obowiązkach orzeka sąd cywilny, to także w kwestii unieważnienia takiego aktu winien wypowiadać się ten sąd. Argument bardziej bezpośredni wiąże się zaś z ustaleniem, co winno podlegać badaniu w postępowaniu w przedmiocie unieważnienia aktu. W przypadku postępowania o unieważnienie na podstawie przepisu art. 39 ust. 1 ustawy udowodnieniu podlega kwestia istnienia albo nieistnienia zdarzenia stwierdzonego w treści aktu (a więc urodzenia, małżeństwa lub zgonu), co wymaga oparcia się na przepisach prawa cywilnego, w tym rodzinnego.

Tak samo będzie w przypadku ustalenia treści aktu wówczas, gdy jest ono wynikiem unieważnienia aktu, a także wtedy, gdy akt urodzenia albo małżeństwa nie został sporządzony (i nie może być sporządzony przez kierownika urzędu stanu cywilnego). W tym drugim przypadku zachodzi konieczność odtworzenia w postępowaniu dowodowym zdarzeń, których dowodem w typowej sytuacji jest właśnie akt stanu cywilnego, na podstawie innych zdarzeń aniżeli te, które są dla kierownika stanu cywilnego podstawą sporządzenia aktu, a więc innych niż oświadczenia właściwych osób. Podobnie będzie w przypadku ustalenia treści aktu z powodu unieważnienia – zdarzenia stanowiące podstawę jego sporządzenia wobec uprzedniego unieważnienia aktu je obejmującego muszą być wykazane na podstawie innych zdarzeń. Wymaga to przeprowadzenia postępowania dowodowego.

Również wzgląd na konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego w zakresie ustalenia daty lub godziny zgonu uzasadnia przekazanie do właściwości sądu kwestii uzupełnienia aktu zgonu, gdyż dane te nie wynikają z akt zbiorowych rejestracji stanu cywilnego stanowiących podstawę sporządzenia aktu zgonu, a więc także z tych dokumentów, które są w sytuacjach typowych podstawą sporządzenia aktu przez kierownika urzędu stanu cywilnego. Skoro więc kompetencja organu administracji ogranicza się do sporządzenia aktu o treści ustawowo wskazanej, to brak elementów tej treści nie może być przedmiotem ustalania na innej niż ustawowa podstawie przez organ administracji, gdyż takie działanie byłoby przekroczeniem owej kompetencji.

Natomiast w przypadku sprostowania aktu właściwość sądu występuje w zasadzie w analogicznym do poprzedniego przypadku: wtedy, gdy sprostowanie danych zawartych w akcie nie jest możliwe na podstawie innych aktów stanu cywilnego czy akt zbiorowych rejestracji stanu cywilnego – a zatem wówczas, gdy owo sprostowanie nie może nastąpić poprzez proste porównanie treści z innymi wskazanymi w ustawie dokumentami, gdyż powołanie się na ową „materię porównawczą” jest – jak wskazuje ustawodawca – niemożliwe, co może oznaczać jej brak albo sprzeczność danych niedającą się pogodzić, a więc wymagającą wyboru jednego wariantu, który zarazem wyklucza drugi. Biorąc pod uwagę dyrektywę, zgodnie z którą akt stanu cywilnego ma odzwierciedlać zdarzenie mające faktycznie miejsce w określonym czasie i przestrzeni, wymaga to ustalenia w drodze przeprowadzenia dowodów zdarzenia uzasadniającego sporządzenie aktu. Również w tym przypadku wykacza to poza kompetencje organu administracji, który dokonuje wpisów w rejestrze stanu cywilnego wyłącznie na podstawie wskazanych w ustawie dokumentów. Właściwość organu do sprostowania aktu została ograniczona do przypadków, które w istocie polegają tylko na porównaniu z treścią innych aktów, nie wymagają zaś odtworzenia w postępowaniu dowodowym zdarzeń będących przedmiotem wpisu w rejestrze, gdyż istnieją inne niesprzeczne w treści akty, które te zdarzenia stwierdzają.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza prowadzi do następujących konkluzji. Po pierwsze, stan cywilny jest pojęciem wiążącym się ze zdarzeniami rodzącymi skutki przede wszystkim na gruncie prawa cywilnego,

stąd uznać można, że genetycznie jest on w większym stopniu instytucją prawa prywatnego, choć niektóre jego elementy wpływają także na sferę prawną podmiotu w zakresie prawa publicznego. Po drugie, ustawodawca zróżnicował właściwość organów w sprawach dotyczących aktów stanu cywilnego zasadniczo według kryterium charakteru prawnego dokonywanej przez dany organ czynności, powierzając organowi administracji podejmowanie czynności o charakterze deklaratoryjnym (prowadzenie rejestru stanu cywilnego) i stosunkowo prostych czynności, w których można by się doszukać swoistego elementu technicznego zabiegu (sprostowanie poprzez porównanie treści dokumentów), natomiast przypadki, w których zachodzi konieczność przeprowadzenia szczegółowego postępowania dowodowego (ustalenie treści aktu stanu cywilnego) czy też wymagające prawotwórczej ingerencji (unieważnienie aktu stanu cywilnego stwierdzającego zdarzenie niezgodnie z prawdą, sprostowanie w wypadku niemożności dokonania zmian w treści aktu na podstawie innych aktów czy akt zbiorowych), poddał kompetencji sądu cywilnego. Po trzecie wreszcie, rejestr stanu cywilnego wykazuje w zakresie funkcji i rodzaju zdarzeń podlegających wpisowi wyraźną, przynajmniej w pewnej części, analogię do innych rejestrów funkcjonujących w systemie prawnym, zwłaszcza do prowadzonego przez sąd cywilny – sąd gospodarczy rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego. Prawdą jest przy tym, że jak zostało wskazane, te dwa rejestry odróżnia między innymi cecha deklaratywności czy konstytutywności wpisu, co z kolei stanowi zwykłą konsekwencję „źródła” podmiotowości prawnej w przypadku osób fizycznych i podmiotów niebędących osobami fizycznymi.

W konsekwencji należy stwierdzić, że sprawy dotyczące aktów stanu cywilnego rozpoznawane przez sądy cywilne w postępowaniu nieprocesowym kwalifikowane są jako sprawy cywilne w znaczeniu formalnym. Oznacza to, iż z założenia jedynym kryterium kwalifikującym je do rozpoznania w postępowaniu cywilnym jest wola ustawodawcy, tutaj poparta koniecznością przeprowadzenia niekiedy szczegółowego postępowania dowodowego. Jednakże, jak zostało wykazane, przedmiot tych spraw, a mianowicie „stan cywilny”, wywodzi się z prawa prywatnego. Oczywiście, geneza tej instytucji nie ulega zmianie także w odniesieniu do spraw dotyczących rejestracji zdarzeń tworzących stan cywilny. Natomiast czynności podejmowane w tym postępowaniu, określane jako rejestracja, w istocie mają charakter zbliżający je

do niektórych typów czynności administracyjnoprawnych. Treść tych czynności odbiega zatem od tego, co zwykle wpisywane jest w zakres pojęcia czynności procesowych w postępowaniach sądowych. Z drugiej strony dokonywanie przez sąd czynności rejestracyjnych traktuje się jako jedną z funkcji postępowania cywilnego, w szczególności postępowania nieprocesowego. Funkcja ta realizowana jest w postępowaniach w tych sprawach cywilnych w znaczeniu formalnym, które polegają na prowadzeniu ewidencji i rejestrów. Powierzenie ich sądom uzasadnić można względami bezpieczeństwa i pewności obrotu prawnego, a zarazem „wiarygodnością danych gwarantowaną autorytetem sądu”⁷⁵. Równocześnie trudno dostrzec jakąś zasadniczą różnicę jakościową w zakresie czynności polegających na prowadzeniu rejestru stanu cywilnego i innych rejestrów powierzonych do prowadzenia sądom powszechnym. Brak jest zarazem uzasadnienia dla utrzymywania dualizmu w zakresie organów zajmujących się sprawami dotyczącymi aktów stanu cywilnego, skoro ustalono, że sprawy te, w których orzeka sąd cywilny, i tak mają charakter spraw cywilnych w znaczeniu formalnym. Przeciwnie, wydaje się, że dualizm ten nie sprzyja tezie o poczuciu jednoznaczności i pewności porządku prawnego u podmiotów, których postępowania w kwestiach odnoszących się do aktów stanu cywilnego dotyczą, to znaczy w społeczeństwie. Natomiast baczenie na jasność, a zarazem dogodność dla tych podmiotów przemawiałoby raczej za ustanowieniem jednego organu, któremu zostałyby powierzone wszystkie te sprawy.

Powyższe pozwala na postawienie tezy, że powierzenie przez ustawodawcę spraw związanych z rejestracją stanu cywilnego, w szczególności prowadzenia rejestru stanu cywilnego, organowi administracji przy zachowaniu kompetencji sądów cywilnych w sprawach wobec rejestracji zdarzeń tworzących ten stan wtórnych, jest kwestią umowną. Nie wydaje się, by istniały jakiegokolwiek przeszkody, by postulować, tak jak jest to w przypadku pozostałych rejestrów, wprowadzenie jednolitości organu w tego rodzaju postępowaniach. Nie wydaje się także, by istniały jakiegokolwiek argumenty niedopuszczające w sposób niepodważalny, by organem tym był sąd cywilny.

⁷⁵ P. Suski, op. cit., s. 7, 129, 173.

PROCEEDINGS IN MATTERS CONCERNING VITAL RECORDS – THE COMPETENCE OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES OR THE JURISDICTION OF THE COMMON COURT OF LAW?

Summary

The Act on vital records currently binding and applicable in Poland, also known as the Law on Births, Marriage and Death Certificates, similarly to the solutions of former regulations in this area, provides for two different bodies responsible for matters relating to birth, marriage and death certificates.

Public administration bodies are responsible for making records of the civil status of a person, and for entering necessary amendments to the content of certificates if they are possible to be made by comparing the certificate in question with other certificates. Common courts of civil law are vested with power to conduct detailed evidentiary proceedings (in order to determine the content of a certificate) and proceedings requiring legal intervention (invalidation of a certificate if it confirms an untrue event or otherwise making the necessary amendments/corrections to it). This *status quo* leads to a conclusion that since civil law courts are competent to perform acts in law that are more complicated than merely recording or amending the content of civil status certificates, there are no reasons why they should not as well perform these less complicated acts which are currently vested in administrative bodies. This solution seems to be even more recommendable in the light of the fact that courts today keep other registers of a function similar to that of the register of vital statistics. Leaving all matters relating to birth, marriage and death certificates within the competence of civil courts would be also advisable because it would add to such legal transactions a status of even greater certainty and uniformity. It would also take off the burden of having sometimes to approach two different bodies.

Keywords: civil status – civil status certificate – bodies involved in matters related to civil status certificates